

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ERZURUM KONGRESİNİ AÇIŞ NUTKU

Yrd.Doç.Dr. Günay ÇAĞLAR*

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele dönemi ve sonrasına ait birçok nutku bulunmaktadır. Bu nutukların tamamı detaylı olarak incelenmeyi gerektiren tarihi belgelerdir. Çalışma konumuzu oluşturan konuşma, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele dönemi nutuklarının ilkelerinden olma özelliğini taşımaktadır¹. Bu konuşma, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'nin temel taşlarından olan Erzurum Kongresi'ni -23 Temmuz 1919- açış nutku olup; "... Türk millî ihtilalcilerine, savaşılarına ve vatanseverlerine ilk : Marş emri idi."²

Bilindiği gibi, Millî Mücadele hareketinin siyasal programı 1919 yazında Erzurum'da hazırlanmıştır. Aşağı yukarı aynı günlerde, yurdun birçok yerinde kongre yapılmış olmasına rağmen, Erzurum Kongresi çalışmalarını Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütmüş olması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kongre, Millî Mücadele döneminde önemli gelişmelerin başlangıç noktası olmuştur.

Bir okulun salonunda toplanan Erzurum Kongresi, Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanı Râif Efendi'nin kısa bir konuşması ile açıldı. Şiran üyesi Müftü Hasan Efendi'nin duasından sonra, Mustafa Kemal Paşa oybirliğiyle, kongre başkanlığına seçildi³.

Bunun üzerine kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, konuşmasına kongre başkanı seçilmesinden dolayı teşekkürlerini bildirerek başlayıp;

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

1 Mazhar Müfit Kansu'ya göre, söz konusu nutuk, Mustafa Kemal Paşa'nın ilk tarihi nutkudur. Bkz. Erzurum'dan Ölümlüne Kadar Atatürk'le Beraber I, Ankara, 1986, s.80.

2 a.y.

3 Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1948, s.108-109.

“Harb-i Umuminin sonlarına doğru, milliyetler esasına müsterit vaitler üzerine Hükümet-i Osmaniyemiz de âdilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye talip oldu. İstiklhal uğrunda namus ve şehametiyle döğüşen milletimiz 30 Teşrin-i evvel 1918’de imzalanan mütarekename ile silâhını elinden bıraktı”⁴ şeklinde devam etmiştir.

Ölüm-kalım meselesi içinde Birinci Dünya Savaşı’na katılmış olan Osmanlı Devleti geleceğini, kurtuluşunu tamamen Almanya’ya bağlamıştı. 1917 yılı sona ererken, 3 yıl önce başlamış olan savaşı, hangi tarafın kazanacağı henüz belli değildi. Bolşevik devrimiyle savaştan çekilen Rusya’nın bıraktığı boşluğu, İtilâf Devletleri lehine 1917 Nisanı’nda savaşa giren Amerika doldurmuşsa da, bunun olumlu sonuçlarının görülebilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Hatta, Doğu Cephesi’nde serbest kalan Almanya’nın bu kez Batı Cephesine yükleneceğinden korkan, İngiltere Başbakanı Lloyd George -savaş süresince Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde yapılan antlaşmaları unutup- 5 Ocak 1918 tarihli beyanatıyla Osmanlı Hükümeti’ni barışa yönelterek, Orta Doğu’daki ordularını Batı Cephesi’ne kaydırmak istemiştir⁵.

İngiliz Başbakanı Lloyd George 5 Ocak 1918 tarihli konuşmasında şöyle demiştir: “Biz Türkiye’yi ne başkentinden, ne de çoğunlukla Türk olan Anadolu’nun ve Trakya’nın zengin ve ünlü topraklarından yoksun bırakmak için döğüşüyoruz...”⁶

Ancak, söz konusu beyanat Osmanlı Hükümeti’nde hiçbir etki göstermedi. Aksine, Almanya’nın Çar ordularına karşı kazandığı zaferler ve Bolşevik Rusya’nın savaştan çekilmesi, Bab-ı Ali’nin moralini yükseltmiştir⁷.

4 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Vesikalar, Ankara, 1927, s.26-29, Vsk.38. Bkz. Ek I, Ek II.

5 Yuluğ Tekin Kurat, Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması, Ankara, 1976, s.17.

6 a.y.

7 Kurat, s.18.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığında, Amerikan Başkanı Wilson, dünya kamuoyuna savaş ve sonrasına ait görüşlerini yansıtan 14 maddelik ilkelerini sunmuştur. Söz konusu ilkeler her tarafta geniş yankı uyandırmış, hatta bunların etkisiyle, Osmanlı ülkesinde "Wilson Prensipleri Cemiyeti" adıyla bir cemiyet dahi kurulmuştu⁸.

Wilson'un 8 Ocak 1918 tarihli beyannamesi'nin 12. maddesinde; "Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısımlarına karşıtlıksız bir egemenlik sağlanılmalıdır.; ancak bu sırada Türk boyunduruğu altında bulunan öbür uluslara kesin bir yaşama güveni, özgür ve engelsiz tam gelişme imkanı inancalanmalıdır. Çanakkale Boğazı uluslararası inancalar altında bütün ulusların gemilerine açık olmalıdır" denilmektedir.⁹

Osmanlı Hükümeti'nin Wilson'un bildirisini, Amerika'nın Türkiye'nin bütünlüğü ve egemenliğini güvence altına alacağı şeklinde yorumlaması, bir iyimserlikten öteye gidememiştir.

İstikbalini Almanya'ya bağlayan Osmanlı Devleti, Almanya'nın yenilmesi sonucu, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. "Milletler esasına müstenit vaitler" boş çıkmış, Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdirmiştir. İtilaf Devletleri'nin uzun pazarlıklar sonucu hazırlayacakları Sevr ise, Osmanlı Devletinin yıkılışının kağıt üzerindeki tesbiti olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, nutkuna devamla; Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak, İtilaf Devletleri kuvvetlerinin saltanat ve hilafet merkezi İstanbul'u işgal ettiklerinden bahisle, Osmanlı vatandaşlarından olan Rum ve Ermeni unsurların aldıkları maddi ve manevi yardımlar sonucu, yapmış oldukları taşkınlıklarından söz ederek, bütün bunlardan, sekiz aydan

8 Kurat, s.22; Tevfik Bıyıkhoğlu, Atatürk Anadolu'da, Ankara, 1981, s.24.

9 Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi III, Kısım:4, Ankara 1983, s.627.

beri birbirini takiben iktidara gelen hükümetleri ve kuvay-ı milliyenin ihmal edilmesini sorumlu tutuyordu¹⁰.

Barış antlaşması görüşmeleriyle ilgili hiçbir şart öne sürülmeyen, bu bakımdan da kayıtsız şartsız teslim denecek kadar¹¹ ağır hükümler taşıyan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla, İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nden yalnız savaşa girmesinin değil, aynı zamanda tarih boyunca sorumlu tuttukları icraatının da hesabını sormak istiyorlardı¹².

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Türklerin içine düştükleri ölüm-kalım meselesi hakkında, Paul C. Helmreich'in yapmış olduğu tesbit ilgi çekicidir:

“Türkiye'nin toprakları elinden alınmış, müttefikleri yenilmiş ve Hint Müslümanları dışında İslâm dünyasında bile dostu kalmamıştı. İstanbul muzaffer güçlerin eline geçmiş, Türkiye düşmanları tarafından kuşatılmıştı. Büyük güçler, kamp ateşinin etrafında aç gözlerle fırsat kollayan kurtlar gibiydi. Çünkü, Türkiye doğası gereği, zengin ve emperyalizm oburdu.”¹³

Bir yabancıнын yıllar sonra yaptığı bu tespit, Mustafa Kemal Paşa'nın sözkonusu konuşmasında, memleketin durumu hakkında yaptığı açıklamalarla paralellik göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür:¹⁴

“...650 senedenberi müstakillen saltanat sürmüş ve tarihi adl ü celâdetini vaktiyle Hindistan hududuna, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın garbine kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahife-i tarihini kapatarak mezar-ı ebediyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve aelhusus milliyet esasatıyla kabil-i telif olmıyan emeller cayıkabul ve tasvip olunmuş ve görülyor ki, tatbikat devresi de başlamıştır.”

10 Nutuk, s.26-27.

11 Paul C. Helmreich, Sevr Entrikaları, Çev: Şerif Erol, İstanbul, 1996, s.2.

12 Kurat, s.30.

13 Helmreich, s.22.

14 Nutuk, s.27.

Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra, Paris Barış Konferansı çalışmalarına başladı. (12 Ocak 1919) Konferans açıldığında, İtilaf Devletleri Türkleri İstanbul'dan çıkarmaya ve İstanbul ile boğazlarda tercihen bir büyük güç tarafından uluslararası bir denetim oluşturulmasına hazır bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Arap topraklarının koparılması ve büyük güçlerin nezaretinde olmak üzere, hukuken tanınmaları konusunda fikir birliği vardı. İtilaf Devletleri'nin dördü de Balfour Deklarasyonu'nu¹⁵ kabul etmişti. Ayrıca, hepsi de bir Ermeni devletinin kurulması gerektiğine inanıyor ve bu devletin dışarıdan gelecek ekonomik, askerî ve siyasî yardıma ihtiyacı olacağını kabul ediyordu. Dıştan bakıldığında, barış antlaşmasının ana hatlarının belli olduğu görülüyordu¹⁶.

Mustafa Kemal Paşa söz konusu tarihi nutkunda; ülkenin o günkü panoramasını çizdikten ve İtilaf Devletleri'nin Türkler'e uyguladıkları akıl almaz senaryoları açıkladıktan sonra, milletin artık uyandığını, çeşitli yerlerde birtakım teşkilatlar kurduğunu, bu şekilde büyüyen milli hareketin "mübarek vatan ve milletin mukadderâtını tahlis ve himayeye müstenid son sözü söyleyecek ve hükmünü"¹⁷ tatbik edecek bir güç olduğunu belirtmiştir.

Türkler savaşta İngiltere ve Fransa'ya karşı mağlubiyetlerini normal kabul ettiklerinden, Mondros Mütarekesinin ağır hükümlerine katlanır vaziyetteydiler. Geçici gözüyle baktıkları askerî işgallere de mukavemet göstermiyorlardı. Zaten İtilaf Devletleri diplomatları da savaş yorgunluğu ve bezginliği içinde çökmüş olduğunu sandıkları Türkler'in Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde teşkilatlanacağını düşünmemişlerdi. Fakat, Batılılar'ın Rum ve Ermeni toprak isteklerini destekleyen girişimleri üzerine, Türkün kendi topraklarında bir Yunan ve Ermeni devletini asla kabul etmemesi, savaş

15 Balfour Deklarasyonu (2 Kasım 1917) İngiliz Hükümeti adına, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın liderlerine hitaben yayınlanan deklarasyon. Bkz. Helmreich, s.4.

16 Helmreich, s.16.

17 Nutuk, s.28.

bezginliği ve nemelazımcılığı ortadan kaldırarak, Kurtuluş Savaşı ateşini yakmıştı.

Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasında; Mısır, Hindistan, Afganistan, Suriye, Irak ve Simali Kafkas'da milli bağımsızlık amacıyla silahlı mukavemet hareketlerinin başladığına da değinerek, emperyalist güçlerin durdurulması zamanının geldiğine işaret etmiştir¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa, kongredeki bu konuşmasında, özellikle "irade-i milliye"nin sağlanması üzerinde durmuştur. Söz konusu nutuktan alınan şu cümleler dikkati bu hususa çekmek amacıyla kurulmuşlardır¹⁹:

"Her halde mukadderata hakim bir idare-i milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhûru ancak Anadolu'dan muntazardır. Buna istinadendir ki, bir şûray-ı millinin vücudunu ve ancak kuvvetini irade-i milliyeden alacak mes'ul bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek bilhassa son zamanlarda payitahtın hemen tekmil tabakat-ı mütefekkirini için bir fikri sabit halini almıştır."

Paşa'nın sürekli ve kuvvetli alkışlarla karşılanan bu nutku²⁰, tek başına dahi Atatürk'ün hayalci olmayan, ne yaptığını ve yapacağını bilen, dünya sorunlarını da yakından izleyen büyük bir devlet ve siyaset adamı olduğunu kanıtlayacak niteliktedir.

"Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin ittihat ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu Vilâyetlerince Vilâyât-ı saire ile her nokta-i nazardan iştirak-i mesai temini evvel-i kat'idir üssülesasını kabul eylemiştir."

Mustafa Kemal

18 Nutuk, s.27-28.

19 Nutuk, s.28.

20 Kansu, s.80. Mazhar Müfit Kansu, Mustafa Kemal Paşa'yı kongrede konuş-masını yaparken şu şekilde tasvir etmektedir:

"Nutkunu söylerken ses an be an tunçlaşıyor, gözleri göğün kubbelerini delip başka alemlerin semasında dolaşırçasına irileşip dalıyor ve yüzündeki gergin hatlar yüreğindeki irade, azim ve inancı bütün vuzuhu ile belirtiyordu."Bkz. Kansu, s.80.